

RANONOVOVEKÉ SEPULKRÁLNE PAMIAHKY GEMERA – ÚVOD DO PROBLEMATIKY¹

Magdaléna Marjaková²

Predkladaná štúdia je zameraná na zachované ranonovoveké³ sepulchrálne pamiatky latinského okruhu slovenského regiónu Gemer.⁴ Vzhľadom na stupeň pokročilosti môjho výskumu a obmedzený priestor tento príspevok obsahuje základné informácie o súčasnom stave zachovaných ranonovovekých sepulchrálnych pamiatok – náhrobníkoch, náhrobkoch, epitafoch a mortuáriách, ich výskyte v jednotlivých lokalitách v rámci vybraného regiónu a ich typologickom zaradení. Informácie ktoré prináša táto štúdia sú prvotným krokom k širšiemu obrazu sepulchrálnej kultúry na Gemeri.⁵

1 K aktuálnemu výskumu problematiky (Geografické a chronologické vymedzenie problematiky)

Určujúcim faktorom pre chronologické i geografické vymedzenie výskumu bol doterajší stav spracovania v oblasti problematiky sepulchrálnych pamiatok na Slovensku. V poslednom desaťročí je kľúčovým vznik a aktivita špeciálneho tímu odborníkov, spolupracujúcich na celoštátnom epigrafickom súpise *Corpus Inscriptionum Slovacie* pod vedením Juraja Šedivého z Katedry archívnictva a pomocných vied historických Univerzity Komenského v Bratislave. Bádanie v oblasti sepulchrálnej kultúry, ktorá je prirodzene súčasťou záujmu tohto bádateľského tímu, je orientované primárne epigraficky.

¹ Studie vznikla v rámci projektu Filozofické fakulty Univerzity Palackého Společnost v historickém vývoji od středověku po moderní věk II. (IGA_FF_2016_037), díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2016 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

² Autorka je doktorandkou Katedry historie FF UP v Olomouci.

³ Pamiatky, ktoré spadajú do obdobia od roku 1541 do prvej polovice 18. storočia.

⁴ Súčasný gemerský región sa nachádza na juhovýchode Slovenska, pričom jeho južná hranica kopíruje časť slovensko-maďarskej štátnej hranice. V súčasnosti je toto územie z územno-správneho hľadiska súčasťou Banskobystrického a Košického kraja. Z geografického hľadiska región na západe susedí s národnými parkami Slovenský raj a Muránskou planinou, súčasťou regiónu je národný park Slovenský kras.

⁵ Získané informácie pozostávajú primárne z terénneho výskumu, ktorý prebehol v jednotlivých lokalitách gemerského regiónu v júli a auguste roku 2016.

V tomto smere vypracoval Juraj Šedivý aj metodologickú príručku⁶ zameranú na výskum historických nápisov zo Slovenska. Príručka obsahuje aj prehľad doterajšieho bádania v oblasti epigrafiky, a to nie len na Slovensku, ale aj v okolitých krajinách – v Českej republike, Maďarsku, Nemecku a Rakúsku.⁷ Na epigrafickom súpise okrem Juraja Šedivého pracujú odborníci: František Gáher – ten orientuje svoj výskum na oblasť juhozápadného Slovenska a malokarpatskej oblasti, kde sa venuje aj problematike sepulchrálií,⁸ Zuzana Čovanová Jánošíková⁹ sa zameriava hlavne na oblasť Spiša, Miroslav Čovan spracúva Nápisovú kultúru severovýchodného Slovenska. Okrem množstva štúdií svoj dlhoročný výskum zhrnul v monografii *Historické nápisy zo Šariša do roku 1650*.¹⁰ Stredoveké sepulchrálie z územia Uhorska, datované do roku 1541, sú takmer úplne spracované v práci maďarského autora Pála Löveiho.¹¹

V rámci spracovania sepulchrálií okrem vyššie spomenutých prác vznikli v poslednom desaťročí aj čiastkové súpisy vybraných lokalít, štúdie zaoberajúce sa problematikou sepulchrálnych pamiatok vybraných rodov či osôb: náhrobné pamiatky humanistov zo západného Slovenska,¹² sepulchrálie Dómu sv. Jakuba v Levoči,¹³ náhrobné pamiatky Révaiovcov,¹⁴ epigrafické sepulchrálne pamiatky vo fonde SBM v Banskej Štiavnici.¹⁵

⁶ ŠEDIVÝ, Juraj: *Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumu historických nápisov zo Slovenska*. Bratislava 2014.

⁷ Tamže, s. 25–64.

⁸ GÁHER, František: *Stredoveké a ranonovoveké pamiatky seplukrálné pamiatky vo vybranej oblasti juhozápadného Slovenska*. In: ROHÁČEK, Jiří: *Epigrafica et Sepulcralia*, 4. Praha 2013, s. 155–168; Tenže: *Náhrobné pamiatky v Kostole sv. Juraja vo Svätom Jure*. *Historika*, 2014, s. 17–20. Ucelenú bibliografiu jeho prác uvádza ŠEDIVÝ, J.: c. d., s. 61 an.

⁹ ČOVANOVÁ-JÁNOŠIKOVÁ, Zuzana: *Sepulchrálne pamiatky Kostola sv. Michala Archanjela v Markušovciach (Spiš)*. In: ROHÁČEK, J.: *Epigrafica et Sepulcralia*, 4. Praha 2013, s. 117–154. Tá istá: *Sepulchrálne poloniky z severného Spiša*. In: ROHÁČEK, J.: *Epigrafica et Sepulcralia*, 5. Praha 2014, s. 63–89. Ucelenú bibliografiu jeho prác uvádza ŠEDIVÝ, J.: c. d., s. 62 an.

¹⁰ ČOVAN, Miroslav: *Historické nápisy zo Šariša do roku 1650*. Martin 2016. Ucelenú bibliografiu jeho prác uvádza ŠEDIVÝ, J.: c. d., s. 60–61 an.

¹¹ LÖVEI, Pál: *Posuít hoc monumentum pro aeterna memoria. Bevezető fejezetek a közepkori Magyarország síremlékeinek katalógusához*. Budapešť 2009 (nepublikovaná dizertačná práca).

¹² LUDIKOVÁ, Zuzana: *Niekoľko príkladov náhrobných pamiatok humanistov zo západného Slovenska (Tumba Ladislava Kubinského)*. In: Galéria. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave. Bratislava 2002, s. 123–136.

¹³ LUDIKOVÁ, Zuzana – MIKÓ, Árpád – PÁLFI, Géza: *A löcsei Szent Jakab – templom reneszánsz és barokk síremlékei, epitafiumai és halotti címerei (1530–1700)*. *Művészettörténeti Értesítő*, 51, 2006, s. 327–410.

¹⁴ LUDIKOVÁ, Zuzana: *Náhrobné pamiatky Révaiovcov v 16. a 17. storočí*. In: KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš: *Rod Révai v slovenských dejinách*. Martin 2010.

¹⁵ MATEJKOVÁ, Adriana: *Epigrafické sepulchrálne pamiatky v zbierkovom fonde SBM v Banskej Štiavnici*. In: Zborník Slovenského banského múzea, 23. Banská Štiavnica 2012.

S ohľadom na vyššie uvedené fakty možno konštatovať, že gemerský región je z pohľadu sepulkrálnych pamiatok a sepulkrálnej kultúry raného novoveku málo prebádaný. Väčšina prác sa sústreďí hlavne na lokalitu Štítnik, ktorá je množstvom sepulkrálií v rámci Gemera najrozsiahlejšia. Na konci 18. storočia spísal Ladislav Bartolomaeides¹⁶ prácu o histórii a pamätihodnostiach (provincie) Štítnika, v ktorej sa venoval aj sepulkrálnym pamiatkam. Vďaka tejto práci poznáme napr. primárne umiestnenie sepulkrálií v Štítniku. V poslednom desaťročí sa problematike sepulkrálii, konkrétne štítnických epitafov venovala Edita Kušnierová. Jej štúdia¹⁷ je zameraná na epitaf ako umelecko-historickú pamiatku a literárny prameň, obsahuje umelecko-historický popis vybraných epitafov, popis ich fyzického stavu, preklady vybraných textov, absentujú však napr. prepisy epigrafických textov. Vyššie zmieňovaný Pál Lővi sa v rámci spracovania stredovekých uhorských náhrobných pamiatok v Uhorsku venoval dvom náhrobníkom patriacim členom rodiny Bebekovcov z gemerských obcí Plešivec¹⁸ a Hrhov.¹⁹

Pozornosť historikov a historikov umenia v rámci tohto regiónu bola venovaná hlavne oblasti výtvarného umenia – gotickej nástennej maľby, bohato zachovanej v miestnych kostoloch.²⁰

2 História regiónu Gemer

Z pohľadu historického územno-správneho členenia tvorí súčasný gemerský región niekdajšia Gemerská stolica, ale aj tzv. Malohontský dištrikt. Členenie územia Slovenska na regióny má svoje korene v administratívnom delení feudálneho Uhorského štátu, ktorého súčasťou územie Slovenska bolo do roku 1918. Najranejšou formou administratívnych jednotiek boli kráľov-

¹⁶ BARTOLOMAIDES, Ladislav: *Memorabilia provinciae Csetnek cum tabulis aetri incisiss*. Banská Bystrica 1799.

¹⁷ KUŠNIEROVÁ, Edita: *Štítnické epitafy – pamiatky výtvarného umenia a renesančnej poézie*. In: BODOROVÁ, Olga: *Zborník Gemersko-malohontského múzea v Rimavskej Sobote*, roč. 6.–7. Rimavská Sobota 2011, s. 156–164.

¹⁸ Náhrobník Ladislava Bebeka z roku 1401. LŐVEI, P.: *Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria. Bevezető fejezetek a középkori Magyarországi síremlékeinek katalógusához*. Budapešť 2009, s. 49 (príloha nepublikovanej dizertačnej práce).

¹⁹ Náhrobník Juraja Bebeka z roku 1390. Tamže, s. 49.

²⁰ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta – KRÁSA, Josef – STEJSKAL, Karel: *Stredoveká nástenná maľba na Slovensku*. Praha 1978; TOGNER, Milan: *Stredoveká nástenná maľba v Gemerí*. Bratislava 1989; PLEKANEC, Vladimír – HAVIER, Tomáš: *Gotický Gemer a Malohont. Itilizmy v stredovekej nástennej maľbe*. Martin 2010.

ské komitáty, ktoré sa postupne v 13. a 14. storočí transformovali na stolice.²¹ Kráľovský Gemerský komitát sa v druhej polovici 13. storočia transformoval na zemiansku stolicu. V roku 1786 bol ku Gemerskej stolici pripojený Malohontiansky dištrikt, ktorý bol pôvodne súčasťou stolice Hontianskej.²² Do súčasného gemerského regiónu, teda okrem bývalej Gemerskej stolice, spadá aj územie Malohontu. Centrom komitátu, a neskôr aj stolice, bol spočiatku hrad a mestečko Gemer, kde sa konali stoličné zasadnutia. V ranom novoveku počas osmanskej hrozby sa tieto sídla striedali. Medzi významné politické sídla patrili napríklad Plešivec, Jelšava, po pripojení Malohontu Rimavská Sobota. V období raného novoveku mali status mesta/mestečka sídla: Dobšiná, Gemer, Jelšava, Plešivec, Rimavská Seč, Rožňava a Štítnik, v Malohonte Rimavská Sobota.²³ Z hospodárskeho hľadiska mala veľký význam ťažba a spracovanie železnej rudy.

Vývoj regiónu v ranom novoveku výrazne ovplyvnila osmanská hrozba. Od druhej polovice 16. storočia bolo územie Uhorska bezprostredne konfrontované s Osmanskou mocou. Gemerská stolica nebola do Osmanskej ríše priamo včlenená, ale po dobytí hradu Filákovu v susednej Novohradskej stolici a následnom zriadení Filákovského sandžaku, ktorý bol súčasťou Budínskeho ejáletu, sa mnoho miest, mestečiek a dedín stalo poplatnými Osmanskej ríši. Prvú fázu intenzívneho osmanského vplyvu na Gemiéri možno teda vymedziť rokmi 1554–1593, kedy bol hrad Filákov počas 15. ročnej vojny s Osmanmi spätne dobytý cisárskym vojskom.²⁴ Gemer sa na krátku dobu vymanil spod osmanskej hrozby, až kým Osmaní v roku 1596 nedobýli Jäger a zriadili Jágerský ejálet (1596–1687), ktorého súčasťou bol aj novozriadený Filákovský sandžak, avšak nie v pôvodnej územno-správnej podobe.²⁵ Obyvatelia územia Gemera tak prichádzali s Osmanmi do priameho kontaktu počas viac ako storočného obdobia.

Okrem osmanského vplyvu na toto územie si svoje vplyvné postavenie zachovala aj miestna šľachta. Dejiny Gemera výrazne ovplyvňovali dva magnátske rody. Od stredoveku do konca 16. storočia to boli Bebekovci, od začiatku 17. storočia sa do popredia dostáva dovtedy málo významný rod

²¹ ŽUDEĽ, Juraj: *Stolice na Slovensku*. Bratislava 1984, s. 7.

²² Tamže, s. 47.

²³ Tamže, s. 52.

²⁴ MARKUSOVÁ, Helena: *Charakter osmanskej moci v Gemerskej stolici v 17. storočí* (ďalej iba *Charakter osmanské moci*). In: PODOLAN, Peter: *Historia nova II*. Bratislava 2011, s. 21–22.

²⁵ Viac k osmanskému panstvu na Gemiéri: MARKUSOVÁ, H.: *Charakter osmanské moci*, s. 21–38; MARKUSOVÁ, Helena: *Život na uhorsko-osmanskom pohraničí v rokoch 1596–1687 na príklade Gemerskej stolice*. *Acta historica neosoliensia*, 16, 2013, s. 224–274.

Andrássyovcov, ktorý za podpory Habsburgovcov získal podstatnú časť bebekovských majetkov.

Prienik rodiny Bebekovcov na Gemer sa spája s osobou uhorského kráľa Belu IV., ktorý v roku 1243 daroval bratom Filipovi a Detrému, pôvodne Ákošovcom, majetky na Gemi, ²⁶ za zásluhy a pomoc v boji proti Mongolom. Bebekovci sa na začiatku 14. storočia (1333) rozdelili na dve vetvy. Dominik Bebek bol zakladateľom tzv. plešiveckej vetvy so sídlom v Plešivci a jeho brat Ladislav založil tzv. štítnickú vetvu so sídlom v Štítniku ²⁷, od ktorého odvodzovali aj svoje rodinné meno – Chetneky. ²⁸

Mnohí členovia rodiny Bebekovcov zastávali v priebehu 14. a 15. storočia popredné funkcie v uhorskej politike. Išlo o funkcie ako gemerský a abovský župan, kráľovský dvorník, pohárnik, stolník, zastávali aj vyššie cirkevné úrady, napr. úrad spišského prepošta. Po roku 1526, sa členovia rodu Bebek dostali do konfliktu s kráľom Ferdinandom Habsburským. František Bebek, gemerský župan, podporoval vdovu po protikráľovi Ferdinanda – Jánovi Zápoľskom, Izabelu a jej syna Jána Žigmunda v konflikte o uhorský trón. ²⁹ František sa zdržiaval v Sedmohradsku, kde bol v roku 1558 zavraždený. Františkov syn Juraj zomrel v roku 1567 v Sedmohradsku ako posledný mužský člen rodu Bebekovcov. Jeho manželkou bola Žofia Patocsy, ktorá zomrela v roku 1583. Jej náhrobný kameň sa dnes nachádza v kalvínskom kostole Cetatea de Balta v Rumunsku. Zanechali štyri dcéry, pričom najstaršia Zuzana sa stala manželkou neskoršieho sedmohradského kniežaťa a poľského kráľa Štefana Báthoryho.

Vetvu štítnických Bebekovcov ³⁰ založil Ladislav, s ktorým sa spája založenie kláštora pavlínov v Gombaseku. Jeho syn Ladislav bol významným cirkevným hodnostárom – nitrianskym biskupom. Rod štítnických Bebekovcov

²⁶ NAGY, Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblakkal. Első kötet* (ďalej iba *Magyarország családai, Első kötet.*). Pešť 1857, s. 257.

²⁷ Ďalšie podoby názvu lokality: Csetnek, Čžitník, Cschetnek, Csetnek. Pozri: MAJTÁN, Milan. *Názvy Obcí Slovenskej Republiky: (vývin V Rokoch 1773–1997)*. 1. vyd. Bratislava 1998. [dostupné online] <http://slovníky.juls.savba.sk/?w=%C5%A0%C3%ADtník&s=exact&c=d-7c8&d=kssj4&d=psp&d=sssj2&d=sssj&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=ber-nolak&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&d=pskcs&d=psken&d=noundb&ie=utf-8&oe=utf-8#>. [cit. 3. 12. 2016]

²⁸ V štúdií je používaný tvar mena, ktorý sa vyskytuje na sepulkralii Štefana Chetnekyho. Iné podoby mena sú napríklad Chetneki, Csetneki alebo poslovenčený tvar Štítnický.

²⁹ KONYA, Peter a kol.: *Dejiny Uhorska*. Prešov 2013, s. 188–195.

³⁰ NAGY, Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblakkal. Harmadik kötet* (ďalej iba *Magyarország családai, Harmadik kötet*). Pešť 1858, s. 29–31.

vymiera po meči v roku 1594 Štefanom Chetnekym,³¹ ktorý po sebe zanechal tri dcéry.

Šľachtický rod Andrásyovcov³² pochádzajúci pôvodne zo Sedmohradska, politicky prenikol do Uhorska a konkrétne na Gemer v druhej polovici 16. storočia. V krušných časoch súperenia Ferdinanda Habsburského a uhorsko-sedmohradskej opozície sa Andrásyovci priklonili na Ferdinandovu stranu. Peter Andrásy sa v roku 1578 stal kapitánom Hradu Krásna Hôrka a do jeho správy prešli aj majetky prináležiace tomuto panstvu. Išlo o časť majetkov, ktoré boli odňaté v roku 1556 plešiveckým Bebekovcom. Vlastníkmi hradu a ďalších majetkov sa Andrásyovci stali až v roku 1642.³³ Betliarska vetva Andrásyovcov na Gemeri zotrvala do roku 1944, kedy rodové sídlo, kaštieľ v Betliari, opustili pre vojnové udalosti.

3 Terénny výskum a jeho výsledky

Počas spomínaného terénneho výskumu³⁴ boli v rámci Gemera identifikované ranonovoveké sepulkrálné pamiatky v deviatich lokalitách.³⁵ Osem lokalít: Betliar, Hucín, Chyžné, Krásnohorské Podhradie, Ochťiná, Polomka, Slavošovce a Štítnik, v súčasnosti radíme medzi dediny.³⁶ Jeden epitaf je sekundárne uložený v Gemersko-malohontskom múzeu v Rimavskej Sobotě. V rámci vyššie zmienených lokalít sú pamiatky vo väčšine prípadov umiestnené vo farských kostoloch, výnimku tvorí Kaplnka na Hrade Krásna Hôrka, Záhradná architektúra v parku kaštieľa v Betliari a depozit Gemersko-malohontského múzea.

³¹ Štefanov brat Michal mal síce troch synov, ale tí sa nedožili dospelého veku. Preto sa Štefan uvádza ako posledný z rodu. NAGY, I.: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblakkal*. Harmadik kötet. Pest 1858, s. 29.

³² NAGY, I.: *Magyarország családai, Első kötet*, s. 34–40.

³³ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžběta (red.): *Súpis pamiatok na Slovensku. Druhý diel K–P* (ďalej iba *Súpis pamiatok, II.*). Bratislava 1968, s. 127.

³⁴ Terénny výskum prebehol v jednotlivých lokalitách gemerského regiónu v júli a auguste roku 2016.

³⁵ Pozri obrázkovú prílohu, obrázky 1a, 1b.

³⁶ Aj v minulosti boli tieto sídla dedinami, jedinou výnimku tvorí Štítnik, ktorý bol v období raného novoveku zemepánskym mestečkom.

Celkovo bolo zmapovaných 33 sepulkrálií, z toho 12 náhrobníkov,³⁷ 16 drevených epitafov,³⁸ dva papierové epitafy a tri mortuária.³⁹ Stav dvoch figurálnych náhrobníkov z lokality Krásnohorské Podhradie nebolo možné overiť kvôli ich dočasnej neprístupnosti z dôvodu uzavretia Hradu Krásna Hôrka kvôli rekonštrukcii po rozsiahlom požiari hradu z roku 2012.

Štítnik bolo v období raného novoveku významným zemepanským mestekom na Gemerí, hospodársky orientovaným na spracovanie železnej rudy. Od stredoveku patril štítnickej vetve Bebekovcov, ktorí si v lokalite vybudovali vodný hrad.⁴⁰ K štítnickým Bebekovcom sa viaže významná sakrálna pamiatka, a to kostol evanjelickej cirkvi a.v. v Štítniku, pôvodne zasvätený Panne Márii, v ktorom sa do súčasnosti zachoval najväčší súbor sepulkrálnych pamiatok na Gemerí. V rokoch 2011–2013 bol prevedený architektonicko-historický, umelecko-historický,⁴¹ ale aj archeologický výskum⁴² tejto pamiatky, ktorý priniesol mnoho podstatných zistení o jej dejinách.

Pamiatka prešla dynamickým stavebným vývojom hlavne za vlastníctva štítnických Bebekovcov. Ich cieľom bolo vybudovať chrám odzrkadľujúci ich majetnosť a postavenie, s čím súvisel aj zámer vybudovania reprezentatívnej rodovej hrobky.

³⁷ Náhrobník má vo všeobecnosti podobu kamennej dosky približne v životnej veľkosti zomrelého. Jeho funkciou je fyzické krytie hrobového miesta, je bezprostredne spojený s hrobovým miestom. Primárne býva uložený v horizontálnej polohe. ROHÁČEK, Jiří: *Epigrafika v památkové péči*. Praha 2007, s. 55. Pozri aj: ŠEDIVÝ, J.: *Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumu historických nápisov zo Slovenska*. Bratislava 2014, s. 205–206.

³⁸ Epitaf má vo všeobecnosti rôzne formy (nápisová doska, drevený maľovaný epitaf, maľovaný/rytý nápis na stene, ale aj trojrozmerný artefakt, ktorý má často identickú podobu ako náhrobník. Nie je bezprostredne spojený s hrobovým miestom. Primárne bývajú epitafy umiestnené vo vertikálnej podobe, najčastejšie v interiéroch sakrálnych objektov. ROHÁČEK, J.: *Epigrafika v památkové péči*. Praha 2007, s. 56.

³⁹ Mortuárium alebo smrtný štít je zväčša drevený ovál, v strede ktorého je vyobrazený štít často s erbovými zložkami. Súčasťou mortuária sú aj štylizované zbrane a zástavy. ŠEDIVÝ, J.: *Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumu historických nápisov zo Slovenska*. Bratislava 2014, s. 206.

⁴⁰ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžběta (red.): *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok tretí R–Ž*. Bratislava 1969, s. 256.

⁴¹ KILINGOVÁ, Adriana – KILING, Peter – URBANOVA, Norma – PULUSOVÁ, Silvia: *Výsledky pamiatkového výskumu ev. a.v. kostola v Štítniku*. Krajský pamiatkový úrad Košice, 2012. [dostupné online]: <http://oz-goticka-cesta.webnode.sk/news/vysledky-pamiatkového-výskumu-ev-a-v-kostola-v-stitniku/>. [cit. 3. 12. 2016]

⁴² TAJKOV, Peter: *Archeologický výskum kostola evanjelickej cirkvi a.v. v Štítniku*. Krajský pamiatkový úrad Košice, 2013. [dostupné online]: <http://oz-goticka-cesta.webnode.sk/news/archeologicky-výskum-kostola-evanjelickej-cirkvi-a-v-v-stitniku/>. [cit. 3. 12. 2016]

V období od druhej polovice 16. a v 17. storočí sa šíriaca luteránska reformácia naplno uplatnila aj na Gemeri. Štefan Chetneky prijal nové reformačné myšlienky. Od roku 1590 bol kostol využívaný protestantmi. S novou vieroukou, s ktorou súvisí aj zmena obradov, došlo v rámci stavebného vývoja kostola hlavne k interiérovým úpravám. Pravdepodobne v tomto období bola v svätyni vybudovaná krypta v ktorej bol v roku 1594 pochovaný Štefan Chetneky, vymenená bola dlažba, do ktorej boli postupne vsádzané kamenné náhrobné dosky.⁴³ Dôkazom dynamického pochovávaní v kostole (od stredoveku) je aj množstvo hrobových jám a zvyškov ľudských kostí, ktoré zachytil archeologický výskum.⁴⁴

Interiér bol postupne vybavovaný novým mobiliárom ako napríklad aj závesnými nástennými epitafmi. Do nového vybavenia kostola prispel svojimi donáciami aj nový majiteľ štítnického panstva, Gabriel Bakoš z Odžian, ktorého mortuárium spolu s výzbrojou, je súčasťou interiéru štítnického kostola dodnes.

Výraznou obnovou v puristickom duchu prešla pamiatka na prelome 19. a 20. storočia. Počas tejto rekonštrukcie došlo k vyňatiu náhrobníkov z miesta ich pôvodného uloženia,⁴⁵ tie boli následne sekundárne osadené v priestore kaplnky južnej lode.⁴⁶

V Štítnickom kostole sa zachovalo 23 sepulkrálnych pamiatok. Najstaršia je z roku 1594,⁴⁷ najmladšia z roku 1769, štyri nie sú datované presne. Typologicky ide o deväť náhrobníkov, ktoré sú sekundárne uložené v kaplnke južnej lode kostola, 10 drevených epitafov, dva papierové epitafy a dve mortuária. Epitafy a mortuária sú rozmiestnené po stenách hlavnej lode kostola a na západnej strane víťazného oblúka.

⁴³ KILINGOVÁ, A. – KILING, P. – URBANOVA, N. – PULUSOVÁ, S.: *c.d.*, [dostupné online]: <http://oz-goticka-cesta.webnode.sk/news/vysledky-pamiatkového-výskumu-ev-a-v-kostola-v-stitniku/>. [cit. 3. 12. 2016]

⁴⁴ TAJKOV, P.: *c. d.* [cit. 3. 12. 2016]

⁴⁵ Vyššie spomínaný Ladislav Bartolomaeides zachytil primárnu polohu kamenných sepulkrálií.

⁴⁶ KILINGOVÁ, A. – KILING, P. – URBANOVA, N. – PULUSOVÁ, S.: *c. d.* [cit. 3. 12. 2016]

⁴⁷ Ide o náhrobník Štefana Chetnekyho, jediný figurálny náhrobník z popisovaného súboru. Pozri obrázkovú prílohu, obrázok 3.

Chronologické poradie sepulkálnych pamiatok zachovaných v Štítniku:

1. náhrobník Štefana Chetnekyho 1594,
2. náhrobník Antónia Saba 1622,
3. epitaf troch dcér Michala Fabrícia (papierový) 1628,
4. epitaf Rebeky Dohnány – dcéry Andreja Dohnányho 1631,
5. epitaf Salome Dohnány – dcéry Andreja Dohnányho 1632,
6. epitaf Jonáše Geleho 1635,
7. epitaf Valentína Neberta (papierový) 1639,
8. epitaf Martina Waxmana 1639,
9. náhrobník Kataríny a Barbory Soldos 1640,
10. epitaf Andreja Fabrícia 1646,
11. mortuárium Gabriela Bakoša 1666,
12. náhrobník Jakuba Piernyka a Doroty Koltuschovej 1669,
13. epitaf Jakuba Piernyka a Doroty Koltuschovej 1677,
14. náhrobník Ernesta Kazimíra 1695,
15. náhrobník Rosyny Šoltýs 1698,
16. epitaf Roziny Šoltýs 1699,
17. náhrobník Františka Martinského 1768,
18. mortuárium Františka Bana 1768,
19. epitaf Márie Zimermanovej 1769,
20. náhrobník Kláry Bebekovej druhá polovica 16. storočia,
21. epitaf Kataríny Bassovej dvadsiate až tridsiate roky 17. storočia,
22. náhrobník Márie Bornemisovej druhá polovica 17. storočia,
23. epitaf Valentína Berzevického, kvôli zlej prístupnosti zatiaľ nedatovaný.

Krásnohorské Podhradie bola poddanská dedina ktorá sa vyvinula v podhradí Hradu Krásna Hôrka. Do druhej polovice 16. storočia bola spolu s hradom majetkom rodiny Bebekovcov, neskôr pripadla pod správu Andrassyovcov. V krypte miestneho farského kostola Všetkých svätých z 15. storočia⁴⁸ boli pochovaní niektorí členovia rodiny Andrassy. Podľa súpisu pamiatok z konca šesťdesiatych rokov 20. storočia sa zachovali dva figurálne náhrobníky, a to náhrobník Petra Andrassyho z roku 1591 a náhrobník jeho syna Jána Andrassyho z roku 1596, ktorý zahynul ako 28 ročný pri dobýjaní Jágerskej pevnosti Osmanmi.⁴⁹ Tieto pamiatky však boli okolo roku 1770 premiestnené z farského kostola na hrad,⁵⁰ do novej hradnej kaplnky ktorá

⁴⁸ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. (red.): *Súpis pamiatok, II.*, s. 128.

⁴⁹ NAGY, I.: *Magyarország családai, Első kötet*, s. 37.

⁵⁰ Tamže, s. 128.

vznikla prestavaním renesančnej bašty.⁵¹ Okrem uvedených náhrobníkov sa v hradnej kaplnke nachádzali aj barokové mortuáriá viažuce sa k rodu Andrassy, ktoré sú v súčasnosti v procese reštaurovania.

Betliar, v sledovanom období poddanská obec, do roku 1566 pod vlastníctvom Bebekovcov, od roku 1578 v správe Anrassyovcov a od roku 1642 v ich majetkovom vlastníctve. Koncom 17. storočia došlo v rodine Andrassyovcov k delbe rodového majetku na Betliarsku vetvu so sídlom v Betliari a monockú vetvu so sídlom na Krásnej Hôrke.⁵²

Sepulkrálné pamiatky nájdené v Betliari sa nachádzajú v parku kaštieľa Betliar v malej záhradnej architektúre, tzv. slobodomurárskom pavilóne.⁵³ Kaštieľ v Betliari bol pôvodne renesančno-barokovou prízemnou budovou postavenou na začiatku 18. storočia, ktorá bola v rokoch 1792–1795 klasicisticky prestavaná podľa projektu Henricha Netbiena. Z tohto obdobia pravdepodobne pochádza aj návrh anglického parku, ktorý kaštieľ obklopuje a ktorého súčasťou sú malé záhradné architektúry (pavilóny). Súčasnú podobu renesančno-barokovému zámku dala historizujúca prestavba realizovaná v osemdesiatych rokoch 19. storočia. Koncom 19. storočia bol na východnej strane parku postavený záhradný letohrádok, nazývaný Bošňák, do jeho stien umiestnili sepulkrálné pamiatky ako aj nápisové a erbové tabule zo 16.–18. storočia.⁵⁴ Nepoznáme však konkrétny počet ani ďalšie bližšie informácie o týchto pamiatkach. V súčasnosti sa v skúmanej lokalite zachovali tri sepulkrálné pamiatky. Dve sú umiestnené v slobodomurárskom pavilóniku – malá architektúra situovaná v parku kaštieľa v horizontálnej polohe na štrkovom podlaží. Jedna z roku 1514 sa nachádza v hospodárskej budove – garáži parku.⁵⁵ Primárne miesto uloženia týchto pamiatok ja nateraz neznáme.

Chronologické poradie sepulkálnych pamiatok zachovaných v Betliari:

1. náhrobník Hansa (Jána) Starckha 1632,
2. náhrobník Judithy Tverdosy 1724.

⁵¹ Skutkový stav výskytu, fyzického stavu a umiestnenia sepulkálii v hradnej kaplnke na hrade Krásna Hôrka, nebolo možné v súčasnosti overiť z dôvodu uzavretia hradu pre rekonštrukciu, ktorá je nutná po rozsiahlom požiari hradu z roku 2012.

⁵² ŠMELKOVÁ, Eva – BARCZI, Július: *Andrassyovci a Rožňava*. Forum Historiae, 2, 2008, č. 1., s. 2.

⁵³ Pozri obrázkovú prílohu, obrázok 4a, 4b.

⁵⁴ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžběta (red.): *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok prvý A–J* (ďále jen *Súpis pamiatok, I.*). Bratislava 1967, s. 120.

⁵⁵ Náhrobnú dosku z roku 1514, neradíme medzi ranonovoveké sepulkrálné pamiatky preto jej v príspevku nie je venovaná väčšia pozornosť.

Príslušníci zemepanskej rodiny Giczei⁵⁶ vlastnili v ranom novoveku na Gemerí viacero poddanských obcí, jednou z nich bola aj obec **Hucín**. Od druhej polovice 16. storočia bola obec poplatná Turkom.⁵⁷ Giczeiovci sa aktívne zúčastňovali na politickom živote stolice. V roku 1600 bol Farkaš Giczei podžupanom Gemerskej stolice, rovnaký titul mal aj jeho potomok Gabriel Giczei v rokoch 1680–1683. Gabriel Giczei bol v osemdesiatych rokoch 17. storočia podozrivý zo spojenectva s vodcom protihabsburského povstania Imrichom Tökölím.⁵⁸ Jediná sepulkrálna pamiatka viažuca sa k tejto rodine sa zachovala v Kostole Reformovanej kresťanskej cirkvi v Hucíne. Ide o náhrobník Kláry Bessenei,⁵⁹ manželky Gabriela Giczeiho, z roku 1681. Náhrobník je sekundárne uložený v podveží kalvínskeho kostola, primárne sa nachádzal v podlahe hlavnej lode kostola. Z tohto miesta bol vyňatý počas rekonštrukcie sakrálneho objektu v roku 1849.⁶⁰

Chyžné, poddanská dedina, ktorá v ranom novoveku patrila palatínovi Wesselényimu, neskôr rodinám Koháryovcov a Coburgovcov. Od roku 1556 bola 40 rokov poplatná Turkom.⁶¹ V miestnom, pôvodne ranogotickom, kostole Zvestovania Panny Márie sa nachádzajú hodnotné stredoveké nástenné maľby, významnou pamiatkou je aj gotický oltár Zvestovania Panny Márie z okruhu majstra Pavla z Levoče. Na parapete chóru sa nachádza drevený epitaf zo 17. storočia.⁶²

Ochtiná, v sledovanom období poddanská banská osada, ktorá do deväťdesiatych rokov 16. storočia patrila Bebekovcom sídliačim v susednom Štítniku. Od konca 16. storočia spadala pod správu Andrásyovcov. Dôkazom majetnosti jej obyvateľov je aj výzdoba miestneho kostola, pôvodne kostola sv. Mikuláša, dnes kostola evanjelickej cirkvi a.v. Kostol je známy svojou bohatou freskovou výzdobou. V tomto kostole však nachádzame aj ranonovo-

⁵⁶ V štúdií je používaný tvar mena, ktorý sa vyskytuje na náhrobníku Kláry Bessenei, manželky Gabriela Giceiho. Iné podoby mena sú napríklad Giczey.

⁵⁷ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. (red.): *Súpis pamiatok*, I., s. 466.

⁵⁸ NAGY, Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblakkal. Negyedik kötet*. Pešť 1858, s. 405.

⁵⁹ Pozri obrázkovú prílohu, obrázok 5.

⁶⁰ Farská kronika obce Hucín, dostupná po dohode na miestnej fare.

⁶¹ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. (red.): *Súpis pamiatok*, I., s. 486.

⁶² Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky Bratislava, fond Krajský úrad štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Prešove, Chyžné, č. spisu 20.

veké sepulkrálné pamiatky. Typologicky ide o dva drevené epitafy a jedno mortuárium.

Chronologické poradie sepulkálnych pamiatok zachovaných v Ochtinej:

1. epitaf Martina a Ilony Jantvoridis 1646, pravdepodobne primárne osadený na pilieri v lodi kostola,
2. mortuárium Márie Rochfalvay 1734, pravdepodobne primárne osadený na severnej stene bočnej lode,
3. epitaf Petra Strignera 1700–1750.

Polomka, pôvodne poddanská dedina muránskeho hradného panstva. Vo farskom kostole sv. Jána Krstiteľa z prelomu 17. a 18. storočia⁶³ je umiestnený na severnej stene presbytéria obraz sv. Rodiny s epitafným nápisom,⁶⁴ ktorý informuje o smrti Zuzany Arnoldt, zosnulej a pochovanej v miestnom kostole v roku 1676.

Rimavská Sobota: V depozite Gemersko-malohontského múzea v Rimavskej Sobote sa nachádza protestantský epitaf rodiny Ianoki⁶⁵ z roku 1721.⁶⁶ Pôvodne bol epitaf umiestnený v dnes už neexistujúcom drevenom kostole v Hrachove. Po výstavbe nového kostola evanjelickej cirkvi a. v. približne okolo roku 1800 bol v tomto kostole umiestnený nad kryptou. Do múzea sa dostal v roku 1963 ako dar evanjelického farského úradu v Budikovanoch.⁶⁷ Ianokiovci⁶⁸ boli rodina hont-poznanovského pôvodu. Meno Iánoki je odvodené od ich staršieho sídla, abovskej obce Janík. Popredné postavenie medzi malohontskou šľachtou si získali začiatkom 17. storočia, keď sa Gašpar Ianoki oženil s Katarínou z rodu Jakoffy a prostredníctvom nej dostali jakoffyovské panstvo. Ďalší mužskí členovia rodiny, Wolfgang Ianoki a Žigmund Ianoki, boli v hodnostiach podžupanov. Ladislav Ianoki bol posledný mužský potomok rodu a zomrel v roku 1740.

⁶³ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. (red.): *Súpis pamiatok*, I., s. 32.

⁶⁴ Pozri obrázkovú prílohu, obrázok 6.

⁶⁵ V štúdiu je používaný tvar mena, ktorý sa vyskytuje na epitafe rodiny Ianoki. Iné podoby mena sú napríklad Jánoky.

⁶⁶ Pozri obrázkovú prílohu, obrázok 7.

⁶⁷ KOLÁR, Angelika: *Drevený epitaf rodiny Jánoky*. Rimavská Sobota 2015 (Tlačová správa múzea). Pozri aj: GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. (red.): *Súpis pamiatok*, I., s. 448.

⁶⁸ NAGY, Iván: *Magyarországi családai czimerekkel és nemzékrendi táblakkal. Ötödik kötet*. Pešť 1859, s. 310–313.

Slavošovce, v sledovanom období poddanská obec, pôvodne banícka osada, ktorá patrila do druhej polovice 16. storočia Bebekovcom. Od 17. storočia spadala pod správu rodiny Andrassyovcov. Vďaka svojej polohe bola ušetrená tureckého plienenia. V obci sa nachádza pôvodne gotický kostol, dnes kostol evanjelickej cirkvi a.v. V priebehu 16.–18. storočia bol niekoľkokrát prestavaný.⁶⁹ V interiéri kostola, dnes v priestoroch slúžiacich ako archív a sklad, sa nachádza drevený epitaf Jána Petroviciho z roku 1701.⁷⁰ Primárne sa pravdepodobne nachádzal na stene v hlavnej lodi kostola.

Terénny výskum na Gemerí zistil pomerne torzovité zachovanie sepulkrálnych ranonovomekých pamiatok v tomto regióne. Okrem lokality Štítnik, kde sa nachádza ucelený súbor náhrobných pamiatok, sa ostatné lokality vyznačujú nízkym výskytom sepulkrálií, časté sú lokality s jednotlivcami. Z typologického hľadiska dominujú drevené neskororenesančné a ranobarokové epitafy. Fyzický stav väčšiny týchto pamiatok je uspokojivý, keďže mnohé z nich prešli v poslednom období reštaurovaním.

Informácie, ktoré prináša táto štúdia, sú prvotným krokom k získaniu čo najkompletnejšieho obrazu sepulkrálnej kultúry na Gemerí. Ďalším cieľom v tomto smere je vytvoriť súpis sepulkrálnych pamiatok so všetkými formálnymi náležitosťami podľa najaktuálnejších príručiek, zamerať sa na prosopografické a genealogické informácie majiteľov sepulkrálií. Konečný výsledok by však nemal byť obmedzený iba na izolované faktografické údaje, preto je nutné do budúcnosti reflektovať špecifiká vybraného regiónu v ranom novoveku, ako napríklad susedstvo Osmanskej ríše či konfesijnú rozmanitosť regiónu a ich vplyvy na sepulkrálnu kultúru. Štúdia poskytuje prvotný náhľad do študovanej problematiky, na základe čoho sa otvára cesta pre hlbšie skúmanie sepulkrálnej kultúry v oblasti Gemera, ktoré sa pokúsi nazerať na sepulkrálne pamiatky aj ako na jedinečné umelecké diela, v ktorých sa prejavuje napríklad spôsob sebareprezentácie jednotlivca, rodiny či širšej spoločnosti.⁷¹

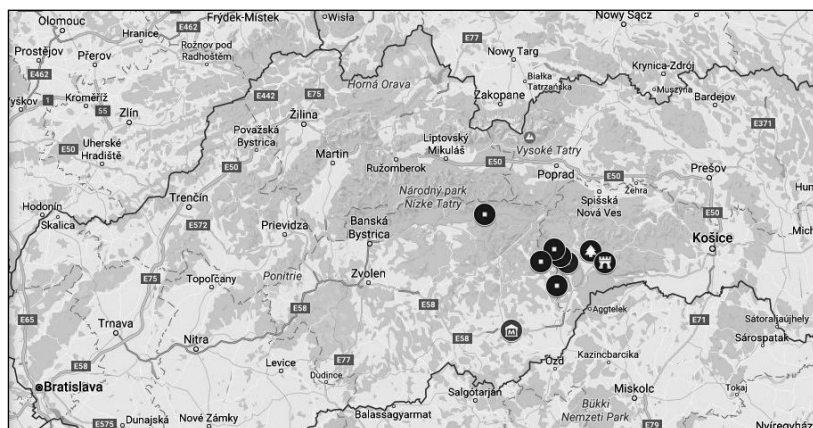
⁶⁹ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, A. (red.): *Súpis pamiatok, III.*, s. 119.

⁷⁰ Pozri obrázkovú prílohu, obrázok 8.

⁷¹ Na potrebu širšieho kritického prístupu k sepulkrálnym pamiatkam poukazuje Ondrej Jakubec v publikácii: JAKUBEC, Ondřej: *Kde jest, ó smrti, osten tvůj? Renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*. Praha 2015, s.50–55.

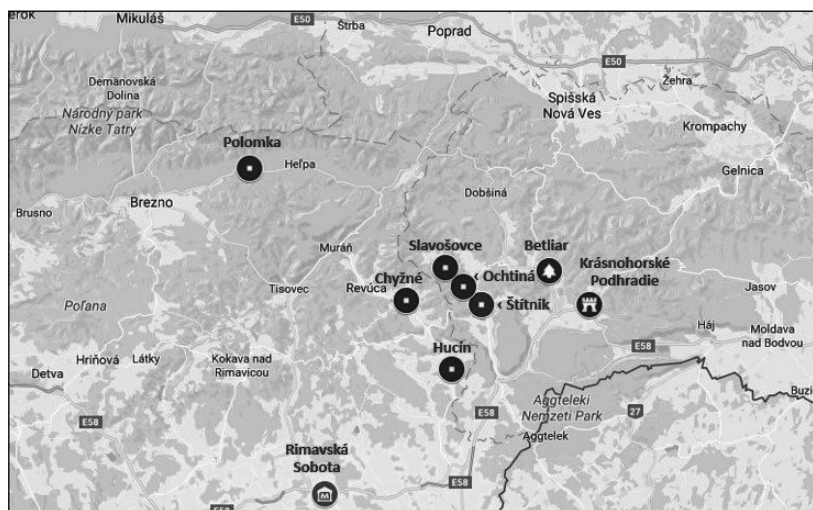
Přílohy:

Obr. 1a:

Vyznačenie lokalít s výskytom sepulkrálnych pamiatok na Gemeri
(Autor M. Marjaková, 18. 11. 2016)

Obr. 1b:

Výskyt sepulkrálnych pamiatok na Gemeri, detail
(Autor M. Marjaková, 18. 11. 2016)

Obr. 2:⁷²

Interiér kostola v Štítňíku

⁷² Pramen: <https://www.google.cz/imgres?imgurl=http%3A%2F%2Fwww.dusekarpat.cz%2Ffoto%2Fslovensko%2Fstitnik-3v.jpg&imgrefurl=http%3A%2F%2Fwww.dusekarpat.cz%2Fslovensko%2Fstitnik%2F&docid=so3MIY6ITZsM&tbnid=LueEr8LkblLM%3A&vet=1&w=1700&h=1133&bih=662&biw=1366&q=%C5%A1t%C3%ADtnik&ved=0ahUKEwi-MocHGovTQAhXCDxoKHTt9CBMQMwgtKAgwCA&iact=mrc&uact=8> [cit. 13.12.2016].

Obr. 3:

Detail náhrobníka Štefana Chetnekyho 1594
(Autor M. Marjaková, 14. 3. 2015)

Obr. 4a:

Slobodomurársky pavilón v parku kaštieľa Betliar
(Autor M. Marjaková, 21. 4. 2015)

Obr. 4b:

Interiér slobodomurárskeho pavilónu v parku kaštieľa Betliar
(Autor M. Marjaková, 21. 4. 2015)

Obr. 5:

Náhrobník Kláry Bessenyei 1681 v Hucíne
(Autor M. Marjaková, 28. 8. 2015)

Obr. 7:⁷³

Epitaf rodiny Jánoky, v Gemersko-malohontskom múzeu
v Rimavskej Sobote, 1721

⁷³ Pramen: KOLÁR, Angelika: *Drevený epitaf rodiny Jánoky*. Rimavská Sobota 2015 (Tlačová správa múzea).

Obr. 8:

Epitaf Jána Petroviciho v Slavošovciach, 1701
(Autor M. Marjaková, 20. 8. 2015)

RESUMÉ

RANONOVOKÉ SEPULKRÁLNE PAMIAHKY GEMERA – ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Záujem o sepulkrálne pamiatky a sepulkrálnu kultúru všeobecne na Slovensku v posledných rokoch stúpa. Uvedenej problematike sa venujú hlavne odborníci z oblasti epigrafie a pomocných vied historických, ktorí pri spracovávaní sepulkrálnej problematiky z geografického pohľadu uplatnili postup ich spracovania postupne v rámci jednotlivých regiónov Slovenska. Predkladaná štúdia prináša informácie o stave a výskyte ranonovovekých sepulkrál-

nych pamiatok v slovenskom regióne Gemer, ktorý je doposiaľ v tomto smere takmer neprebádaný. Informuje o ich zachovaní, aktuálnom mieste výskytu a typologickom zaradení týchto pamiatok. Ide tak o prezentáciu čiastkových výsledkov výskumu, ktoré sú nevyhnutné pre ucelené spracovanie problematiky sepulkralnej kultúry v Gemerskom regióne.

Kľúčové slová: Gemer, náhrobník, epitaf, mortuárium, kostol, Bebekovci, Andrassyovci, poddanská dedina, zemepanské mestečko

SUMMARY

EARLY MODERN SEPULCHRAL MONUMENTS IN GEMER – PROBLEM INTRODUCTION

The interest in sepulchral monuments as well as sepulchral culture in Slovakia in general has been rising during the recent years. The issue is primarily a matter of great concern to experts in epigraphy and auxiliary sciences of history, who deal with sepulchral culture from the geographical point of view, i. e. they gradually record this topic in various Slovak regions. The presented paper provides information about a state and a presence of Early Modern sepulchral monuments in the Slovak region of Gemer which has not been taken into account by research up till now. The article discusses preservation, current presence and typology of these monuments. In this way, it presents a part of results, necessary for the whole research of sepulchral culture in the region of Gemer.

Keywords: Gemer, tombstone, epitaph, mortuary, church, Bebek family, Andrassy family, liege village, landowning town

Translated by Mgr. Hana Ferencová, Ph.D.

Mgr. Magdaléna Marjaková
044 65 Košická Belá 284
Slovenská republika
e-mail: magdalena.marjakova@gmail.com